

GELENEK VE BATICILAŞMA SİYASETİ ARASINDA İSTANBUL'UNKAYBOLAN DEĞERLERİ II: İNCİLİ KÖŞK (SINAN PAŞA KÖŞKÜ)

Mert Ağaoğlu

Topkapı Sarayı, İstanbul'da tarihî yarımada'nın ucunda, bir taraftan Boğaziçi'ne, bir taraftan Haliç'e ve Marmara denizine, dolayısıyla her yönden şehre hâkim bir konumda kurulmuştur.¹ İstanbul'un yedi tepesinden biri üzerinde bulunmaktadır.² Topkapı Sarayı, konumu, büyüklüğü ve işlevi açısından Osmanlı kudretinin en seçkin simgelerinden biriydi.³ Adını, I. Mahmud zamanında tam Sarayburnu'ndaki Toplu Kapı'ya yapılan Topkapusu Sahil Sarayı'nın 1862 yılında yanması sonucu almıştır.⁴ Topkapı Sarayı, XIX. yüzyıla kadar Saray-ı Cedid (Yeni Saray) olarak adlandırılmıştır.⁵ Topkapı Sarayı inşa edildikten sonra, Fatih'in, İstanbul'da bir diğer tepede (günümüzde Beyazıt'ta İstanbul Üniversitesi ana kampüsünün bulunduğu alan) yaptırdığı ilk saray, Saray-ı Atik (Eski Saray) adını almıştır.⁶ Eski Saray, Sultan Abdülaziz tarafından yıktırılmıştır.⁷

Osmanlı hükümdarları bazen sarayın dördüncü avlusu dışında, deniz kenarındaki köşklerine inerler ve burada vakit geçirirlerdi.⁸ Bu sahil kısmında Yalı Köşkü, İncili Köşk, Sepetçiler Köşkü ve Topkapusu Sahil Sarayı gibi yapılar bulunmaktay-

¹ Zeynep Tarım Ertuğ, "Topkapı Sarayı", *D.İ.A.*, C. 41, İstanbul, 2012, s. 256.

² Orhan Bayrak, *Topkapı Sarayı*, İstanbul, 1996, s. 13.

³ Robert Mantran, *İstanbul Tarihi*, İstanbul, 2002, s. 213.

⁴ Mustafa Armağan, *Osmanlı'yı İmparatorluk Yapan Şehir İstanbul*, İstanbul, 2011, s. 210.

⁵ Salih Gülen, *Bilinmeyen Yönleriyle Topkapı Sarayı*, İstanbul, 2012, s. 11.

⁶ Celal Esad Arseven, *Türk Sanatı*, İstanbul, 1970, s. 120.

⁷ Nurhan Atasoy, *Osmanlı Bahçeleri ve Hasbahçeler*, İstanbul, 2005, s. 95.

⁸ Haluk Şehsuvaroğlu, *Asırlar Boyunca İstanbul*, İstanbul, 1955, s. 231.

dı.⁹ Adı geçen yapılar yazlık saray niteliği taşımaktaydı.¹⁰ Bu yapılardan günümüze sadece Sepetçiler Köşkü gelebilmiştir.¹¹ Diğerleri XIX. yüzyılın ikinci yarısında ortadan kalkmıştır.¹²

Resim 1: J.B. Hilair, 1862 yılında yanarak günümüze ulaşmayan Topkapusu Sahil Sarayı, 1822.

Sahil köşkleri dizisinin en önemli yapılarından biri olan İncili Köşk, banisinin ismiyle Sinan Paşa Köşkü adıyla da anılmaktadır.¹³ Çayır Kasrı, Kasr-ı Çayır, Çayır Köşkü gibi isimlerle de zikredilmektedir. Sadrazam Koca Sinan Paşa tarafından yaptırılmıştır.¹⁴ 1580-1596 yılları arasında beş kez sadaret makamına gelen Sinan Paşa, muazzam servetiyle imparatorluğun pek çok yerinde vakıf eserler inşa ettirmiştir. Osmanlı ülkesinde servet ve hayratı çok olan paşalardan biridir.¹⁵ Yemen Fatih'i¹⁶ ve Tunus Fatih'i ünvanlarına sahiptir.¹⁷ Mimar Davud Ağa'ya yaptırdığı İncili Köşk'ü, Sultan III. Murad'a hediye etmiştir.¹⁸ Sinan Paşa bu köşkü kendi parası ile

⁹ Aygün Ülgen, "Osmanlı Saray Kasır ve Köşkleri", *Osmanlı*, C. 10, Ankara, 1999, s. 409.

¹⁰ Metin Sözen, *Devletin Evi Saray*, İstanbul, 1990, s. 68.

¹¹ Stefanos Yerasimos, *İstanbul İmparatorluklar Başkenti*, İstanbul, 2010, s. 239.

¹² Semavi Eyice, *Tarih Boyunca İstanbul*, İstanbul, 2006, s. 85.

¹³ Semavi Eyice, "İncili Köşk", *D.İ.A.*, C. 22, İstanbul, 2000, s. 233.

¹⁴ John Freely, *A History of Ottoman Architecture*, Southampton, 2011, s. 149.

¹⁵ Mehmed Süreyya, "Sinan Paşa (Koca)", *Sicill-i Osmanî*, C. 5, İstanbul, 1996, s. 1512.

¹⁶ Evliya Çelebi *Seyahatnamesi İstanbul*, 1. Cilt, İstanbul, 2011, s. 318.

¹⁷ Mehmet Yılmaz, "Sinan Paşa (Koca)", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul, 1999, s. 544.

¹⁸ Mehmet Zeki Pakalın, "Sinan Paşa Köşkü", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. 3, İstanbul, 1983, s. 228.

Sermimar Davud Ağa'ya yaptırmıştır.¹⁹ Davud Ağa'nın ilk eserlerindendir.²⁰ Reşad Ekrem Koçu, "Üçüncü Sultan Murad'a en büyük rüşveti sadrazam Koca Sinan Paşa vermişti." diyerek bunun bir rüşvet olduğunu yorumlamaktadır.²¹

Değirmen Kapısı ve Otluk Kapısı (Ahırkapı) arasında sarayın Marmara surları üzerindedir. Günümüze sadece kesme taştan kemerli ve konsollu kaidesi ulaşabilmiştir.²² Kubbesinin iç kısmında asılı olan salkım şeklindeki inci nedeniyle İncili Köşk olarak anılmaktadır.²³ Bu dönemde bir inci modası mevcuttu ve Bağdat, Basra, Bahreyn valilerinden inciler isteyen pek çok padişah fermanı çıkarılmıştır.²⁴ Genellikle, Batılılar tarafından İncili Köşk olarak adlandırılmıştır.²⁵ Köşkün inşasına 1589-90 yılında başlanmış ve 1591 yılında tamamlanmıştır. Köşkün temel taşını Sinan Paşa koymuştur.²⁶ Sinan Paşa, ikinci sadareti sırasında bu köşkü yaptırmıştır.²⁷ Köşkün civarında saray çöplerini toplamakla görevli olan hizmetlilerin bulunduğu mezbelekeşan ocağı bulunmaktaydı.²⁸

İncili Köşkü, en çok Sultan III. Murad sevmiş ve vaktinin çoğunu burada geçirmiştir.²⁹ İncili Köşkte olduğu bir gün sazende ve hanendelerinden "Bimarım ey ecel bu gece bekle canım al" şarkısını istemişti. Padişahın köşkte olduğunu anlayan iki kadirge topları kuru sıkı ateşleyerek selam atışı yapmış, köşkün camları sarsıntı neticesinde kırılmıştı. Sultan III. Murad bunu "Bizim bu köşke son gelişimize işaret olsa gerek" diye yorumlamıştır.³⁰ Sultan, ertesi gece vefat etmiştir.³¹

İncili Köşk, bir cihan imparatorluğunun kudret ve azametinin göstergesiydi. Muhteşem bir seyir köşküydü.³² Yapıyı taşıyan taş kemerlerin arasındaki küçük, zarif çeşme 1590 yılına tarihlenmektedir. Yapının hemen altında bulunmaktadır.³³ Bu çeşme de Mimar Davud Ağa tarafından yapılmıştır.³⁴ Köşkün arkasında cirit ve tomak oyunları yapılmaktaydı.³⁵ Köşkün açılışında güzelliği ve ihtişamı

¹⁹ Mustafa Cezar, *Osmanlı Başkenti İstanbul*, İstanbul, 2002, s. 204.

²⁰ Sedat Hakkı Eldem, *Köşkler ve Kasırlar I*, Ankara, 1969, s. 152.

²¹ Reşad Ekrem Koçu, *Osmanlı Padişahları*, İstanbul, 1981, s. 164.

²² Ahmet Şimşirgil, *Taşa Yazılan Tarih Topkapı Sarayı*, İstanbul, 2005, s. 26.

²³ Şerafeddin Turan, "Sinan Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, C. 10, İstanbul, 1966, s. 674.

²⁴ B.O.A. MD 52, s. 550, s. 1001.

²⁵ Necla Arslan Sevin, *Gravürlerde Yaşayan Osmanlı*, Ankara, 2006, s. 170.

²⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Ankara, 1988, s. 26.

²⁷ Semavi Eyice, "Sinan Paşa Köşkü", *D.B.İ.A.*, C. 7, İstanbul, 1994, s. 1.

²⁸ Sedat Hakkı Eldem, Feridun Akozan, *Topkapı Sarayı*, İstanbul, 1981, s. 14.

²⁹ Murat Belge, *İstanbul Gezi Rehberi*, İstanbul, 2003, s. 45.

³⁰ Reşad Ekrem Koçu, *Topkapı Sarayı*, İstanbul, 1960, s. 229.

³¹ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.4, İstanbul, 2010, s. 1110.

³² Deniz Esemeli, "Mekanlar Zamanlar", *Topkapı Sarayı*, İstanbul, 2000, s. 28.

³³ Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul, 2004, s. 364.

³⁴ Wolfgang Müller Wiener, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*, İstanbul, 2001, s. 500.

³⁵ Doğan Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, İstanbul, 2004, s. 305.

karşısında gözleri kamaşan Sultan III. Murad, "Nolaydı şu kasr-ı zîbâ saray-ı ami-remi içinde yapılmış olaydı." diyerek iç çekmiştir.³⁶ İstanbul'un Hristiyan-Ortodoks halkı her sene 6 Ağustos günü, Tebdil-i Suret Yortusu ve burada bulunan Aya Sotiri ayazması nedeniyle çeşmenin suyuyla yıkanır ve çakıllar üzerinde ayin yaparlardı. Ayazmanın suyunu hastalarına içirirler ve onları boyunlarına kadar kumların içine gömerlerdi.³⁷ Padişahlar da bu töreni İncili Köşk'ün pencerelerinden izlerlerdi.³⁸ Adı geçen yortu için yapılan törenler 1821 yılındaki Yunan ayaklanmasına kadar sürmüştür. İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth'in, Sultan III. Mehmed'e yolladığı armağanların en ilginç, Thomas Dallam tarafından yapılan ve sarayda kurulması için gönderilen bir orgdu.³⁹ Dallam, bu orgu İncili Köşk'e yerleştirmiştir. Org, Sultan I. Ahmed zamanında, köşkte namaz odasının bulunması ve figürlü bir orgun namaz kılınan yerde caiz olmayacağı düşüncesiyle yok edilmiştir.

Sultan III. Selim'in de sık gittiği köşklere dendir.⁴⁰ Fakat zamanla köşkün bakımı ihmal edilmeye başlanmıştır. XVIII. yüzyılın sonlarında İstanbul'da Fransa Krallığı'nın bir elçisi mevcut iken ihtilâl hükümetinin gönderdiği bir temsilci, bu köşkte padişahın huzuruna çıkacağına bildirilmesi üzerine İncili Köşk'te kabul edilmeyi şanına lâyık görmeyerek Fransa'ya geri dönmüştür.

İncili Köşk, haç planlı olup orta hacmi ahşap bir kubbe ile taçlanarak dış biçimlenmenin plastisitesini vurgulamaktadır.⁴¹ Burç önünde ileriye taşan bir yapıdır. Orta sofası kubbemsi tavan ile örtülü, üç eyvanlı, orta eyvanı denize uzanan bir divanhanedir.⁴² XVII. yüzyıl çizimlerinde sivri piramidal bir çatıyla örtülü olarak gösterilmektedir.

³⁶ Koçu, *Topkapı Sarayı*, s. 228.

³⁷ Jean Thevenot, *Thevenot Seyahatnamesi*, İstanbul, 2009, s. 53.

³⁸ Necdet Sakaoğlu, *Saray-ı Hümayun*, İstanbul, 2002, s. 55.

³⁹ Metin And, *16. Yüzyılda İstanbul*, İstanbul, 2011, s. 101.

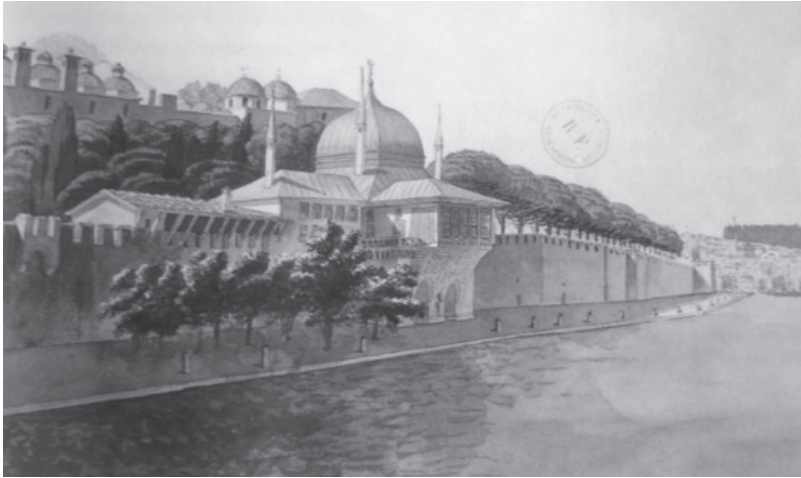
⁴⁰ Doğan Kuban, *Kaybolan Kent Hayalleri Osmanlı Sarayları*, İstanbul, 2010, s. 70.

⁴¹ Doğan Kuban, *Türk Hayatlı Evi*, İstanbul, 1995, s. 87.

⁴² Doğan Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul, 2007, s. 430.

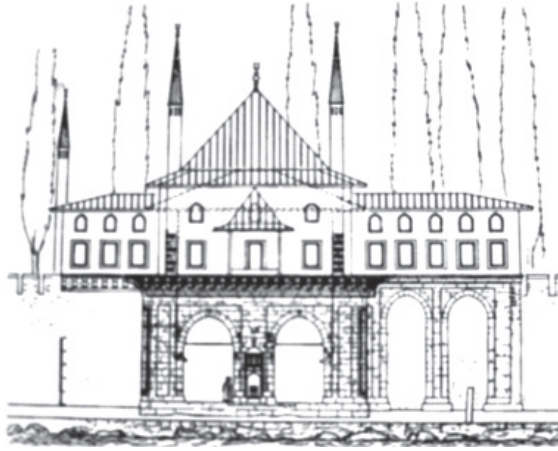
Resim 2: Francesco Scarella, Marmara Denizi'nden Topkapı Sarayı çiziminden ayrıntı, 1686. Fakat bu üst örtü yerine sonradan kubbemsi bir tekne tonoz yapılmıştır.⁴³

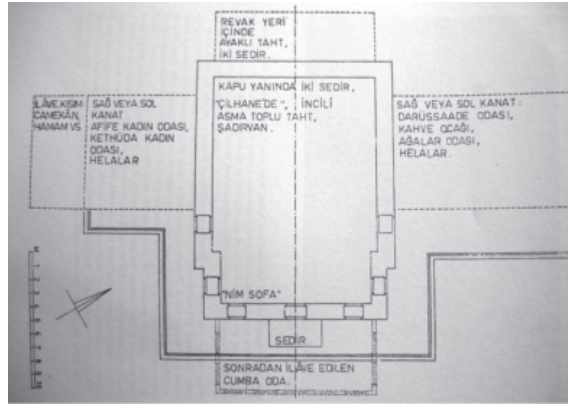
Resim 3: J. N. Huyot, İncili Köşk'ün suluboya resmi, 1817-20.

⁴³ Gülrü Necipoğlu, *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı*, İstanbul, 2007, s. 286.

Köşkün merkezinde, sivri bir külahlâ örtülü takribî 11 m. genişliğinde bir divanhaneye ve iki yan kanat bulunmaktadır. Taş kemerli, anıtsal bir kaide üzerinde yükselmektedir. F. Scarella'nın çiziminde deniz cephesinin ortasında görülen küçük cumbanın yerine, 19. yüzyıl gravürlerinde görülen daha büyük bir çıkma yapılmıştır.

Resim 4: İncili Köşk'ün Rekonstrüksiyonu.

Resim 5: İncili Köşk'ün Planı.

Kubbesi altın yıldızla süslü, duvarları İznik çinileriyle kaplı idi.⁴⁴ Ayrıca kubbesinde parlak taşlar da bulunmaktaydı. Kubbeden inci dizili püsküller ve murassa

⁴⁴ Metin Sözen, *Bir İmparatorluğun Doğuşu Topkapı*, İstanbul, 1998, s. 172.

askı topları sarkmaktaydı.⁴⁵ Bu askı topları, Osmanlı Devleti'nin bir cihan imparatorluğu olduğunun simgesidir. Revaklar, kapılar ve pencereler beyaz mermerden yapılmıştı. Yapının içi, İran ve Uşak halıları, seraser minderlerle döşenmişti. Duvar nişlerinde, gümüş ve Çin porseleni eşyalar yer almaktaydı. Muhtemelen kubbenin altında bir çeşme mevcuttu.⁴⁶ Yapı, XVIII. yüzyılda, Sultan I. Mahmud döneminde kapsamlı bir onarım geçirmiştir. XIX. yüzyılda Sultan II. Mahmud zamanında gözden düşmüş ve bakımsız bir halde kaderine terk edilmiştir. Sultan Abdülaziz döneminde 8 Kasım 1870 tarihinde İstanbul-Edirne demiryolu hattının güzergahı bir irade ile onaylanacak ve böylelikle Sirkeci-Yedikule hattı Topkapı Sarayı'nın bahçesinden geçecektir.⁴⁷

Sultan Abdülaziz, medeniyet simgesi olarak gördüğü demiryolunun saray bahçesinden geçmesini istemiştir.⁴⁸ Sultan, "Demiryolu yapılsın, şimendifer geçsin de isterse sırtımdan geçsin" diyerek yıkımlara onay vermiştir.⁴⁹ Hat inşa edildiğinde sadece Sepetçiler Köşkü ayakta kalmış, diğer ahşap ve kâgir köşkler yıkılmıştır.⁵⁰ Bir Batılılaşma simgesi olarak görülen Rumeli demiryolunun, saray bahçesinden geçirilmesi sonucu 1871 yılında İncili Köşk yok edilmiştir.

Resim 6: Lamaitre, İncili Köşk'ün yıkılmadan 20 sene önceki hali, 1851.

⁴⁵ Necipoğlu, a.g.e. s. 284.

⁴⁶ Necipoğlu, a.g.e. s. 287.

⁴⁷ Vahdettin Engin, *Rumeli Demiryollarının Yapılması*, İstanbul, 1993, s. 69.

⁴⁸ Doğan Kuban, *İstanbul Yazıları*, İstanbul, 1998, s. 37.

⁴⁹ Mert Ağaoğlu, "Gelenek ve Batıcılılaşma Siyaseti Arasında İstanbul'un Kaybolan Değerleri: Yalı Köşkü", *Tarih ve Uygarlık İstanbul Dergisi*, S.3, İstanbul, 2013, s. 124.

⁵⁰ İlber Ortaylı, *Osmanlı Sarayında Hayat*, İstanbul, 2008, s. 196.

Bir önceki yazımızda ele aldığımız Yalı Köşkü ile aynı hazin sonu taşıyan İncili Köşk de bugün sadece gravürlerde hayat bulmaktadır. Üç dünya imparatorluğuna, Roma, Bizans ve Osmanlı'ya başkentlik yapmış; iki kıta üzerine kurulmuş dünyadaki yegane şehir olan İstanbul'un doğal, tarihsel ve kültürel yapısı, özellikle XIX. yüzyıldan itibaren giderek bozulmaya başlamıştır. Değişimin ve yeni olan her şeyin iyi olduğu anlayışının bir kenara itilerek, yaşayan değerlerimizi korumamız gerektiği bilincine ulaşmak, hedeflerimiz arasında olmalıdır.

Kaynakça

- Ağaoğlu, Mert, "Gelenek ve Batıcılışma Siyaseti Arasında İstanbul'un Kaybolan Değerleri: Yalı Köşkü", *Tarih ve Uygarlık İstanbul Dergisi*, S. 3, İstanbul, 2013, s. 124.
- And, Metin, 16. Yüzyılda İstanbul, İstanbul, 2011.
- Armağan, Mustafa, *Osmanlı'yı İmparatorluk Yapan Şehir İstanbul*, İstanbul, 2011.
- Arseven, Celal Esad, *Türk Sanatı*, İstanbul, 1970.
- Aslanapa, Oktay, *Osmanlı Devri Mimarîsi*, İstanbul, 2004.
- Atasoy, Nurhan, *Osmanlı Bahçeleri ve Hasbahçeler*, İstanbul, 2005.
- Bayrak, Orhan, *Topkapı Sarayı*, İstanbul, 1996.
- Belge, Murat, *İstanbul Gezi Rehberi*, İstanbul, 2003.
- Cezar, Mustafa, *Osmanlı Başkenti İstanbul*, İstanbul, 2002.
- Eldem, Sedad Hakkı, *Köşkler ve Kasırlar I*, Ankara, 1969.
- Eldem, Sedad Hakkı, Feridun Akozan, *Topkapı Sarayı*, İstanbul, 1982.
- Engin, Vahdettin, *Rumeli Demiryollarının Yapılması*, İstanbul, 1993.
- Ertuğ, Zeynep Tarım, "Topkapı Sarayı", *D.İ.A.*, C. 41, İstanbul, 2012, s. 256.
- Esemenli, Deniz, "Mekanlar Zamanlar", *Topkapı Sarayı*, İstanbul, 2000, s. 28.
- Evlîya Çelebi Seyahatnamesi İstanbul*, 1.Cilt, İstanbul, 2011.
- Eyice, Semavi, *Tarih Boyunca İstanbul*, İstanbul, 2006.
- Eyice, Semavi, "İncili Köşk", *D.İ.A.*, C.22, İstanbul, 2000, s. 233.
- Eyice, Semavi, "Sinan Paşa Köşkü", *D.B.İ.A.*, C.7, İstanbul, 1994, s. 1.
- Freely, John, *A History of Ottoman Architecture*, Southampton, 2011.
- Gülen, Salih, *Bilinmeyen Yönleriyle Topkapı Sarayı*, İstanbul, 2012.
- Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 4, İstanbul, 2010.
- Koçu, Reşad Ekrem, *Topkapı Sarayı*, İstanbul, 1960.
- Koçu, Reşad Ekrem, *Osmanlı Padişahları*, İstanbul, 1981.
- Kuban, Doğan, *Kaybolan Kent Hayalleri Osmanlı Sarayları*, İstanbul, 2010.
- Kuban, Doğan, *Osmanlı Mimarîsi*, İstanbul, 2007.
- Kuban, Doğan, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, İstanbul, 2004.
- Kuban, Doğan, *Türk Hayatlı Evi*, İstanbul, 1995.
- Kuban, Doğan, *İstanbul Yazıları*, İstanbul, 1998.
- Mantran, Robert, *İstanbul Tarihi*, İstanbul, 2002.
- Necipoğlu, Gülru, 15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı, İstanbul, 2007.
- Ortaylı, İlber, *Osmanlı Sarayında Hayat*, İstanbul, 2008.
- Pakalın, Mehmet Zeki, "Sinan Paşa Köşkü", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.3, İstanbul, 1983, s. 228.
- Sakaoğlu, Necdet, *Saray-ı Hümayun*, İstanbul, 2002.
- Sözen, Metin, *Bir İmparatorluğun Doğuşu Topkapı*, İstanbul, 1998.
- Sözen, Metin, *Devletin Evi Saray*, İstanbul, 1990.

- Sevim, Mustafa, *Gravürlerle Türkiye İstanbul 2*, Ankara, 2002.
- Sevin, Necla Arslan, *Gravürlerde Yaşayan Osmanlı*, Ankara, 2006.
- Şehsuvaroğlu, Haluk, *Asırlar Boyunca İstanbul*, İstanbul, 1955.
- Şimşirgil, Ahmet, *Taşa Yazılan Tarih Topkapı Sarayı*, İstanbul, 2005.
- Thevenot, Jean, *Thevenot Seyahatnamesi*, İstanbul, 2009.
- Turan, Şerafeddin, "Sinan Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, C. 10, İstanbul, 1966, s. 674.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Ankara, 1988.
- Ülgen, Aygün, "Osmanlı Saray Kasır ve Köşkleri", *Osmanlı*, C. 10, Ankara, 1999, s. 409.
- Wiener, Wolfgang Müller, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*, İstanbul, 1998.
- Yerasimos, Stefanos, *İstanbul İmparatorluklar Başkenti*, İstanbul, 2010.
- Yılmaz, Mehmet, "Sinan Paşa (Koca)", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul, 1999, s. 544.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MD 52, s. 550, s. 1001.